
Galgeberget & lagens hämmande svärd

Per Widerström

Gallows Hill and the Sword of Judicial Vengeance. Dramatically positioned, the Visby gallows remain on a cliff north of the city, with views over both the town and the sea. On March 5 1845, hat maker Anders Johan Hasselberg was executed here for murder, the last such event on the spot; when the first execution was performed here we do not know. Archaeological investigations were conducted 2007–2009, revealing that up to 50 people may have been buried under the gallows. The artefacts included simple ring brooches, shoe and bag buckles, hooks and nails – the latter perhaps for displaying body parts for public view. The area is today a listed monument. Three tall stone pillars remain of the old gallows, a construction discussed here in relation to symbols of Calvary and a Via Dolorosa.

Dramatiskt placerad står Visbys galge på en klippkant norr om innerstaden. Från galgplatsen har man imponerande utsikt över staden och havet. Den 5 mars år 1845 avrättades hattmakaren Anders Johan Hasselberg här. Han hade dömts för mord på kakkelugnsmakaren Sven Olof Sundberg i Visby. Hasselberg drevs sannolikt inte av personligt agg mot offret, utan hade anlåtats för att utföra uppdraget. Sundberg var nämligen inte bara kakkelugnsmakare, utan också procentare. Två personer som stod i skuld till Sundberg hade lejt Hasselberg.

Det slutade illa för båda huvudper-

sonerna i dramat. Den ena mördades i privat regi, den andra så att säga i statlig. Mördaren Hasselberg greps nästan direkt. Sprit, blod och spårnö visades sig vara en förödande kombination för någon som vill hålla sig undan från polisen.

Hasselberg dömdes till halshuggning och avrättningen utfördes av skarprättaren Carl Gustaf Styf, boende i Hörsne, två mil öster om Visby. Styf skulle förrätta sitt värv genom halshuggning med yxa. Mickael Lundgren skriver att ”Den 5 mars 1845 klockan 11 på förmiddagen träffades Anders Johan Hasselberg

Figur 1. Galgen idag. Foto Per Widerström.

och Carl Gustaf Styf för förmodligen första och säkerligen sista gången” (Lundgren 2003, s. 23).

Idag är avrättningsplatsen på Galgberget en fornlämning (RAÄ, FMIS L1976: 6179). Här finns ännu tre pelare av kalksten som en rest av den gamla galgen. Förr var det här alltså en plats där staten tog livet av dem som ansetts ha förbrukat sin rätt att leva. Idag är det ett utflyktsmål dit man åker för att äta picknick och njuta av utsikten. Åren 2007–2009 genomfördes arkeologiska undersökningar på platsen vilket bidragit till att lyfta fram den i människors medvetande.

Galgarna och forskningen

Galgen på avrättningsplatsen var en symbol för lag och ordning och en påminnelse om hur det skulle gå för de medborgare som valde den breda vägen. Åtminstone under medelti-

dens senare del och århundradena som följde skulle städer av viss storlek kunna visa upp en avrättningsplats i stadens absoluta närhet. När det gäller Europas större städer syns därför ofta avrättningsplatserna i gamla målningar, kartor och mer eller mindre fantasifulla avbildningar av städer. Ett känt exempel finns på Vadersolstavlan som visar Stockholm år 1535. Där syns en muromgärdad trebent galge av sten som påminner om Visbys dito. I flera kartor över städer, inte minst i Schweiz och Österrike, finns trebenta galgar. I Solothurn i Schweiz avbildas galgen som en trebent konstruktion i utkanten av staden på Sebastian Münsters karta från 1550 (Münster 1550, s. 372–373). Ett annat exempel från samma kartritare och samma land finns i Basel, där galgen är mycket lik Visbys (Münster 1550, s. 402–403).

I Georg Braun och Franz Ho-

genbergs serie av stadsillustrationer, *Civitates orbis terrarum*, är Visby en av de städer som avbildas. Avbildningen finns med i del V från 1598, men Galgberget ligger lite för långt norr om staden för att finnas med i bilden. I flera andra av deras stadsvyer finns avrättningsplatserna däremot med vilket gör att det går att bilda sig en uppfattning om hur de såg ut generellt. I bilden som föreställer Landskrona syns en tvåbent galge med stegelhjul på var sida och en skuggad kontur av en person som hänger från överliggaren. I bilden av Malmö syns en person hänga från överliggaren till en tvåbent galge. I stadsvyn över Bergen finns också en tvåbent galge med. På ena sidan om den syns stegelhjul och mot galgens överliggande bjälke lutar en hög stege. I Braun och Hogenbergs bild över Köpenhamn syns en galge i form av fyra stolpar i en kvadrat på vad som närmast kan beskrivas som en scen. Fyra personer hänger i den pampiga galgen (Braun & Hogenberg 1588).

Eftersom så många av avrättningsplatserna har legat i nära anslutning till städerna har de många gånger försvunnit i takt med att städerna växt. Galgberget i Visby utgör ett ovanligt undantag i det här sammanhanget. Att det sällan finns några lämningar synliga ovan mark på de avrättningsplatser som är kända, vilket kan vara en del av förklaringen till att de, som Martin Hansson beskrivit, varit en styvmoderligt behandlad fornlämningstyp (Hansson 2012, s. 189).

Figur 2. Galgen i Solothurn. Detalj ur karta av Münster 1550, bearbetad av Per Widerström.

Under senare år har det dock märkts ett ökat intresse för dem. I flera fall har nya arkeologiska undersökningar bidragit till detta. Under våren 2004 upptäcktes av en händelse att schaktningsarbeten var igång vid Kvarnbacken i Vadstena. När platsen besiktigades noterades ett stort antal mänskliga skelettdelar – resterna efter en avrättningsplats. Undersökningen resulterade förutom i en rapport även i en bok: *Döden som straff*. Boken är kanske det viktigaste arbetet inom det arkeologiska forskningsfältet kring avrättningsplatser och i den presenteras dessutom en svensk forskningshistorik (Fendin 2009). Martin Hanssons artikel i *Fornvännen* tar sin utgångspunkt i en annan nyligen undersökt avrättningsplats, i Hamneda i Småland (Hansson 2012).

Inom ramen för forskningsprojektet *Den gamla onda tiden* som Niklas Ytterberg har bedrivit vid Bohusläns museum har arkeologiska undersökningar och flera

inventeringar gjorts. Inte minst undersökningarna av Munkedals avrättningsplats som genomfördes tillsammans med hembygdsföreningen har bidraget till att kunskapsläget nu är betydligt bättre än tidigare (Ytterberg 2014, 2015). Även i Dalarna har ett projekt som berört avrättningsplatser nyligen genomförts. I artikeln *Avrättningar och centralmakt i Stora Tuna i Dalarna under den tidiga medeltiden* diskuteras avrättade från Gustav Vasas tid och en särskild händelse kallad Tunaräfstén år 1528. Artikelförfattarna avfärdar uppfattningen om att det var den händelsen som lett fram till avrättningarna (Wehlin et al. 2018, s. 196–209).

Andra exempel som visar på det ökade intresset för avrättningsplatser är Göran Lagers och Peter Klingsells bok *Döden i skogen: svenska avrättningar och avrättningsplatser* som kom ut 2006. Bland den internationella litteraturen förtjänar Jost Aulers trebandsverk *Richtstättenarchäologie* från 2008–2013 att lyftas fram.

Avrättningsplatser är en speciell typ av fornlämningar på flera sätt. De väcker känslor och viktiga etiska frågor som inte alltid är lätta att ta ställning till. År 2014 genomförde Länsmuseum i Gävleborg en undersökning vid en avrättningsplats. Där ställdes några av de svårigheter som finns med att hantera gravar av den här typen på sin spets. Här undersöktes en grav efter en avrättad person. Vid graven finns ett minneskors som hembygdsföreningen

satt upp, och på det står ”Här avrättades Anders Olsson, Österböle, den 10 maj 1832” (Altner 2014, s. 7). Frågan som Länsmuseum i Gävleborg och Anders Altner hade att ta hänsyn till, utöver sedvanliga etiska aspekter, var hanteringen av en begravd person, vars namn var känt och vars ättlingar levde.

Visbys avrättningsplatser

I Visby är avrättningsplatsen på Galgberget den som senast var i bruk. Den sista avrättningen ägde rum 18 mars 1845. Något datum för den första avrättningen, eller det ursprungliga uppförandet av Visbys stengalge, är inte känt. Genom åren har olika platser i staden med omnejd använts för lagens, i dagen tycke, stundtals makabra hantverk. Rolandstorget (som troligen motsvaras av dagens Packhusplan), Stora Torget, Klinttorget, Lilla och Stora Galgåkern, Halsjärnet och Galgberget har pekats ut som platser där publika bestraffningar ägt rum (*Brott & Straff i Visby under 600 år*). Oklarheter i kartor och texter och det faktum att vissa platser enbart använts vid enstaka tillfällen har gjort att de specifika platserna är svåra att lokalisera. Ett visst ointresse för det här otrevliga inslaget i historien har gjort att platserna fallit i glömska, även om det bara är 99 år sedan dödsstraffet i fredstid avskaffades. Den 28 maj i år, 2020, är det hundra år sedan den sista dödsdomen föll i Sverige, en dom som kom att omvandlas till livstids straffarbete.

Ett fåtal medeltida avrättningar är kända genom skriftliga källor. I Visbyfranciskanernas bok står att läsa att borgmästarna Herman Swerting och Johannes Moop halshöggs tillsammans med många andra. Anledningen till detta drama kan ha varit att de hade gått bakom ryggen på Hansan och ingått ett avtal med Magnus Eriksson. (Yrwing 1991, s. 32, Westholm 2007, s. 97). Året ska ha varit 1342 men platsen för det nämns inte (Melefors & Odelman 2008, s. 49). Den 1 juni 1350, i samband med digerdödens härjningar ska en man vid namn Tidericus ha avrättats i Visby efter att ha befunnits skyldig till att ha förgiftat brunnar. Han ska ha bränts levande på bål (Harrisson 2000, s. 405).

Knappt 50 år efter att Swerting och Moop avrättats var det åter dags för en borgmästaravrättning. ”I Herrens år 1391 dagen efter den heliga martyren Anicetus’ dag halshöggs på torget herr Werner Grodervelt, borgmästare i Visby stad, och begravdes vid den heliga Jungfruns kyrka.” (Melefors & Odelman 2008, s. 51). Anledningen ska den gången ha varit att Grodervelt hjälpt Vitaliebröderna att härja Visby på deras väg till Stockholm. Werner Grodervelt blev betraktad som förrädare i Visby och processen med honom gjordes kort. Redan dagen efter vitalianernas avfärd avrättades han (Snöbohm 1871, s. 168). Det torg som beskrivs i samband med denna händelse bör ha varit dagens Stora Torg.

Första gången, mig veterligen, som vi träffar på en avrättningsplats norr om innerstaden i de skriftliga källorna är i ett brev daterat 1555. I texten framgår tydligt att man är upprörda över att den danske rådsherren Rud hade tagit ned tre stycken stenkors som stått på den väg som brottslingar gått på sin väg till avrättningen.

Item haffuer samme hans tienere tagett aff wor frij stadtz marck thre storre stenkors, som stode paa wegenn, som eth fattig meniske skulle gaa tiill sijnn døød och liide straff for sijne mijsgernijnger, att samme meniske theraff kunde komme i hugh, thett Jesus Christus, wor frelsare, wor dødt paa korset for alle worre sønder pch offuertredelser (Danske Magazin 1843, s. 128).

Galgen på Galgberget och avrättningarna

Visbys galge har alltså tre pelare. Kring pelarna har en mur byggts till vid ett senare tillfälle. Att inte pelarna och muren är samtida syns särskilt vid stötfogen där pelarna och muren möts. Över pelarna har träbjälkar legat och i dem har sannolikt krokar suttit som man hängde människor i. Förmodligen har man hängt folk genom att de själva fått klättra upp på en stege som sedan dragits bort. Innan muren byggdes till kan en vagn ha använts till att ställa den dödsdömde på. Vagnen drogs undan efter att snaran som

hängde från bjälkarna lagts om hal-sen.

När människor hängdes under den tid då dödsstraffet var offentligt, gjordes det med ett kort rep (Arcini 2009, s. 84). Nacken knäcktes inte omedelbart utan och döds-kampen blev utdragen. Den publik som kommit för att förtjusas, för-fasas och avskräckas, skulle bjudas på ett skådespel att minnas. Kyr-kans och myndigheternas pedago-giska förhoppning var att besökarna skulle skrämmas av tanken på att själva behöva lämna jordelivet inför publik och istället välja den smala vägen (Sandén 2009, s. 149).

Tiderna förändrades och det gjor-de också avrättningsmetoderna. Att hugga huvudet av den dödsdömde blev med tiden det gängse sättet för staten att ta folk av daga även om det dröjde till 1836 innan den sista hängningen i Sverige var genomförd. Hur en halshuggning gick till på Galgberget vet vi inte. Vid de arkeo-logiska undersökningarna noterades en stor yta vid den södra pelaren där det inte fanns några skelettdelar. Där kan man föreställa sig att det funnits ett trädäck. Kanske fanns det också en konstruktion för att fixera den dömdes huvud, för att underlätta för skarprättaren. Otäcka exempel finns där offret fått huggas flera gånger. En anledning var just att offret legat direkt på marken med huvudet på en stock som underlag. Det gjorde det svårt för bödeln att träffa or-dentligt med sin kortskaftade bila. År 1877 förbjöds offentliga avrätt-ningar (von Hofer 2011, s. 29).

Arkeologiska undersökningar på Galgberget

Under åren 2007, 2008 och 2009 genomfördes tre mindre, arkeo-logiska undersökningar på avrätt-ningsplatsen. Trots att enstaka fynd gjorts redan tidigare i området fanns det en uppfattning att det inte borde finnas gravar här eftersom avrättningsplatsen ligger direkt på kalkklippan, utan jord nog att be-grava i. Undersökningarna gav dock oväntade resultat. I den tunna jor-den som täcker kalkberget hittades ben från mellan 30 och 50 personer. Här fanns rester av män, kvinnor, barn och djur. Detta trots att en ganska liten yta, drygt 30 kvadrat-meter, undersöktes. Den totala ytan innanför galgmuren är drygt 118 kvadratmeter.

Skelettet efter en människa har tidigare hittats invid, men utanför, galgmuren i samband med att mili-tären satte upp en telefonpost 1940 vid den norra pelaren (Stenberger 1940). Drygt trettio år senare, 1971, hittades ett annat skelett 375 meter nordöst om galgen (RAÄ Fornsök L1976:5505). Den begravda per-sonen var en man i åldern mellan 20 och 30 år. Han var nedlagd i en grund och slarvig grav, grävd ”utan större omsorg” som det står i forn-minnesregistret. Den enda artefakt som hittades var ett bältesspanne, som vid fyndtillfället uppfatta-des som medeltida. Beskrivningen stämmer väl överens med den ty-piska galgfågeln – en ung man i enkla kläder vars sista vila blev i en

Figur 3. Galgen från ovan. Foto Magnus Melin.

Figur 4. Intresset för undersökningen av den gamla avrättningsplatsen var stort. Foto Magnus Melin.

Figur 5. Bilden visar ett föremål ur den vanligaste fyndkategorin vid galgen, nämligen spännen, som sko-, bältes- eller dräktspännen av järn och brons av olika typer och storlekar. Foto Magnus Melin.

Figur 6. En del föremål gör att man kommer närmare de människor som av olika anledningar befunnit sig vid galgen. Man undrar vem den var som glasögonprydd begav sig till galgbacken men kom hem utan. Om hen alls kom hem? Foto Magnus Melin.

grund grop utan markering, avsedd att glömmas bort.

Att bestämma åldern på ett bygge i sten är inte lätt, i synnerhet när det saknas konstnärliga utsmyckningar. Jämförelseobjekt saknas i Sverige när det gäller konstruktionen av galgen och Visby är dessutom en sten-

stad med särpräglad byggnadsstil så det är inte säkert att andra exempel skulle hjälpa. De tre pelarna består av kalkstensblock som tekniskt sett påminner om stenarna som huggits till de medeltida stenhusen i Visby. Detta, och övertygelsen om att Visby haft en avrättningsplats

med Visby stenstads uppförande (Widerström & Holm 2009, s. 26).

Hantering av de döda

De personer som begravts under galgen har inte vilat i vigd jord. Bara två av de undersökta individerna var lagda i kistor, i riktiga gravar. Resten var uppstyckade och utspridda över hela ytan. Sannolikt har det här att göra med att människor fick hänga kvar tills delarna trillade ned och att de som halshöggs också parterades, styckades upp, för att läggas på stegel, sannolikt med syftet att synas (Ytterberg 2014, s. 13). Avrättningsplatsen har också använts under många år, mer eller mindre intensivt. Det har inneburit att marken grävts igenom flera gånger, framförallt för att göra plats för nya, döda kroppar eller kroppsdelar, något som förklarar varför två delar av samma ben hittades flera meter från varandra (Täng 2010, s. 31).

De brända ben som hittats på avrättningsplatsen är sannolikt rester av några av de kvinnor som avrättats här. Kvinnor som dömdes till döden fick ofta det skärpta straffet att brännas, i de allra flesta fallen efter att de avrättats, åtminstone under 1600- och 1700-talen. När det gäller dödsstraff som tilldömts kvinnor på Gotland är brottet bakom domen ofta barnamord. År 1651 dömdes en Ursula till att avrättas. Hon skulle halshuggas och brännas på bål (Rötter, 1). En snarlik dom föll 1662 för Brita Pedersdotter, en piga från Lundebiers i Lummelunda

Figur 7. Under galgen hittades en krok som av utformningen att döma har suttit fastnaglad i trä. Kanske har den använts för att fästa upp avhuggna kroppsdelar, androm till varnagel? Foto Per Widerström.

lika länge som staden funnits, har gjort att galgen traditionellt daterats till 1100-talets andra hälft. Mellan det förmodade uppförandet på 1100-talet och 1555 finns dock inga skriftliga belägg för att galgens ska ha existerat eller ens att Galgberget varit en avrättningsplats.

Vid de arkeologiska undersökningarna 2007–2009 påträffades framförallt hyskor och små spännen till kläder, väskor och skor, och större ringspännen av järn och brons. Det fanns även knappar, kritpipor, mynt, en kniv, ett par glasögon och några pärlor. De säkert daterbara föremålen sträcker sig ned i 1600-tal. Fynden stödjer med andra ord inte antagandena om att avrättningsplatsen här skulle höra samman

socken (Rötter, 2). Året efter dömdes Anna Olofsdotter som var piga i Vänge prästgård. Hon skulle ”i Eld brännas” (Rötter, 3). Detta kan innebära att hon faktiskt brändes till döds.

Lisken Larsdotter dömdes 1732 till ”först är worden Halshuggen och sedan å, Båle Bränd” (Rötter, 4) och Abel Larsdotter dömdes 1755 till att ”af Skarprättaren Halshuggen och i Båle bränd.” (Rötter, 5). Åtminstone den sistnämnda avrättningen ska ha genomförts i Visby och måste ha ägt rum på Galgberget.

När det gäller straffen för samma brott begångna av män ser det anorlunda ut.

1758 dömdes Jöns Schrants för barnamord. Han skulle mista sin ”högra hand och sedan Hufwudet af Skarprättaren afhuggne, samt hufwudet och hand på en Påle upsatte och den öfrige kroppen therjämte uplagde på 4 Stegel.” (Rötter, 6). Detta ska ha gjorts vid Galgberget i Visby. Liknande blev fallet för Hans Mattson från Stenkyrka. Han dömdes 1764 till att mista handen, att halshuggas och att huvudet, handen och den övriga kroppen skulle läggas på fyra stegel (Rötter, 7).

Själva bålet har inte stått under galgen. Dels bör det ha funnits träkonstruktioner, bjälkar och golv, som gjorde detta till en olämplig plats att elda på, dels fanns det varken kol eller andra spår av en öppen eld på platsen. Det är därför troligt att kropparna bränts någon annan stans i området och att de brända

benen därefter samlats ihop och lagts innanför galgens mur.

Hanteringen av kropparna understryker hur döden bara var en del av dödsstraffet och hur behandlingen efter döden, graden av förnedring, kanske var det allvarligaste straffet. Idag är det svårt att återskapa en komplett bild över vad som egentligen pågick på våra avrättningsplatser. I 1734 års lag beskrevs halshuggning med svärd och hängning som enkla dödsstraff medan halshuggning jämte högra handens avhuggande, halshuggning och den döda kroppens steglande samt halshuggning och den döda kroppens brännande i bål var kvalificerade. Till den senare kategorin räknades även rådbräkning (Olivecrona 1866, s. 16).

Två personer hade dock begravts på annat sätt, i träkistor under galgens bjälkar. Båda var män och de bör ha blivit begravda vid ett och samma tillfälle. Den ena kistan stod delvis ovanpå den andra. Ett revben från den äldre av de två begravda personerna, som låg i den övre graven, har daterats genom en ¹⁴C-analys. Analysresultatet anger att personen dött mellan åren 1480 och 1660 med 95 % sannolikhet. Angivet med 68 % sannolikhet är intervallen 1520 till 1580 eller 1630 till 1650 (Widerström 2008). De begravda förefaller ha halshuggits med svärd. De var begravda i öst–västlig riktning med huvudändan placerad i väst, precis som vid en vanlig kristen kyrkogårdsbegravning.

Med anledning av att halshugg-

ningen skett med svärd och den för sammanhanget pietetsfulla begravningen så förmodades de två ha tillhört en högre samhällsklass. Den osteologiska analysen av benen visade dock något annat. Båda hade under sin levnad frestat på sina kroppar med hårt arbete. Den ena personen var bara mellan 15–17 år när han dog medan den andre hann uppnå 40-årsåldern. Det hårda arbetet hade satt sina spår. Den yngre personen i synnerhet har omfattande spår på skelettet. Han förefaller ha börjat arbeta tidigt i livet med ett fysiskt mycket påfrestande arbete. Sådana skador ska inte kunna uppstå av bara tungt bärande utan annat måste till, som en speciell miljö. En möjlig förklaring är att männen arbetat till sjöss där de burit tungt på ett rullande underlag som måste pareras.

Man kan fråga sig vad de hade gjort för att få avsluta sina dagar på Galgberget, och man kan fråga sig

varför de hade behandlats så olika mot de vanliga delinkventerna. Gravarna uppfattas som kristna i sitt utförande, men det kan inte uteslutas att det var en tillfällighet att de hamnade i öst–västlig riktning (Karlsson 2008, s. 34). Man ville i vanliga fall inte ge de avrättade möjlighet att åter möta frälsaren på den yttersta dagen. Detta var en viktig religiös aspekt vid hanteringen av avrättade människor. Det är också därför deras kroppar steglas och bränts. Vad de båda var för personer vet vi inte, och resonemangen blir hypotetiska. Ett förslag är alltså att det handlar om sjömän. De kan ha varit desertörer eller så hade de stulit eller konspirerat mot någon överhet.

Galgbacken som Golgata?

Att galgen som anläggning bar på ett juridiskt budskap står klart. Kanske bar galgen under den senare medeltiden också med sig ett

Figur 8. Personen som låg i den övre kistan hade fått huvudet och resten av kroppen åtskilda mellan den fjärde och femte halskotan. Foto: Magnus Melin.

annat budskap. I Stockholm, på Södermalm, fanns en avrättningsplats under medeltiden. Den låg på en höjd som idag heter Pelarbacken. Pelarbacken var också ett Kalvarieberg, alltså en symbolisk plats för Jesu korsfästelse. På vägen till Pelarbackens topp gick en processionsväg – en Via Dolorosa – som passerade ett antal stationer enligt katolsk tradition. Det var tre resta stenar med scener ur Kristi lidande som symboliskt markerade vägen från Pontus Pilatus hus till Golgata och platsen för korsfästelsen. Området kallas för Golgata på Petrus Tillaeus karta från 1733 och på den syns också de tre korsen (Tillaeus 1733).

Det verkar det som om bruket av symboliska korsvandringar började under 1400-talet (Nordlander 1926 s.167; af Ugglas 1938, s. 247). Sannolikt var det under samma period som de trebenta galgarna uppfördes, alltså under 1400-talet. Möjligen är de tre pelarna en symbol för de tre korsen på Golgata, varav Jesus fästes upp på ett.

Den enda kända svenska platsen för det ett Kalvarieberg och en avrättningsplats är den nyss nämnda, i Stockholm, även om en möjlig sådan i Ångermanland också diskuterats Nordlander 1926 s. 167). Scener ur passionssviten finns i konsten (t.ex. af Ugglas 1938). Om funktionerna som avrättningsplats och symbolisk Golgata avlöst eller tidsmässigt överlappat varandra är oklart.

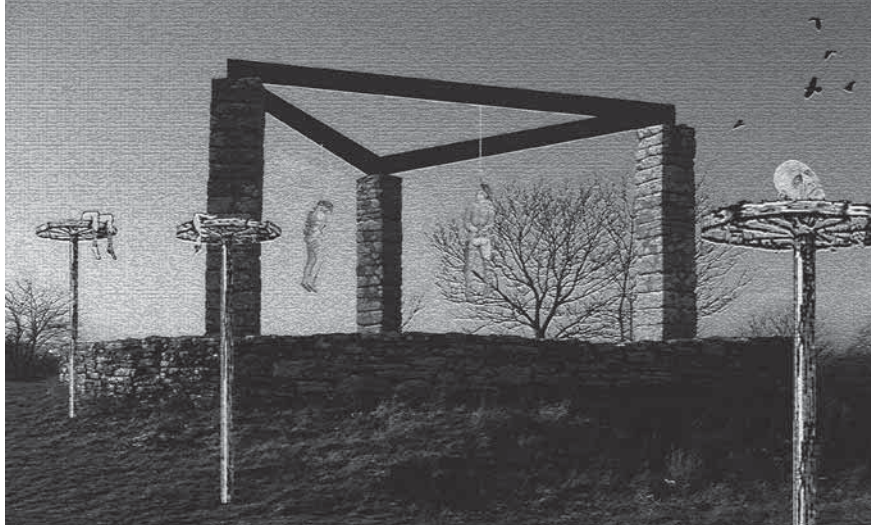
Det är tänkbart att också Galgberget i Visby hade dessa dubbla

roller, något som den tidigare nämnda uppgiften från 1555 om de borttagna korsen kan peka på. Stockholm och Visby var båda viktiga Östersjöstäder som stod i tät kontakt med sydligare, inte minst tyska, städer under medeltiden, och båda städerna är dessutom stenstäder. Att de tre stenmonumenten vid Stockholms Golgata lär vara tillverkade av sandsten som hämtats på Gotland ger extra näring åt parallellen. I Lübeck, som Visby alltid haft täta kontakter med, anlades en anläggning för korsvandring år 1493 (af Ugglas 1938, s. 247).

Galgbackarna tas ur bruk

Den 18 maj år 1876, strax efter klockan 07.00, avrättades Konrad Pettersson Lundqvist Tektor i Stenkumla på Gotland. I samma stund avrättades Gustav Adolf Hjert på Lidamons avrättningsplats i Östergötland. Detta var de sista offentliga avrättningarna i Sverige. Efter det utfördes bara intermurala avrättningar, alltså att man tog folk av daga inom fängelsernas murar. Det här innebar slutet för galgarna som ett betydande inslag i landskapsbildningen.

Om man velat visa upp sina avrättningsplatser under medeltiden så blev det tvärtom under 1800-talet, när opinionen mot dödsstraff växt sig starkare – i alla fall i Visby. År 1859, bara fjorton år efter den sista avrättningen, och medan dödsstraff alltså ännu verkställdes på ön, var galgen nära att förstöras. I ett

Figur 9. Ett montage för att ge lite liv åt döden vid galgbacken. Foto och montage Per Widerström.

brev till Riksantikvarien vill man reda ut om det gick att ta bort den. Anledningen beskrivs bland annat som följer: "Då fråga nu upstått att nedtaga denna "galge", såsom vanprydig för en av de mest i ögonen fallande punkterna af stadens närmaste omgifningar" (Hambreus 1859). I brevet tillägger också brevskrivaren Johan Hambreus att han för egen del är "öfvertygad att byggnaden ej eger något antiquariskt värde" (Hambreus 1859). Riksantikvarien verkar dock ha varit av en annan uppfattning och antingen fick Hambreus avslag eller så fick han inte något svar alls. Åtminstone finns inget svarsbrev bevarat i Gotlands Museums arkiv – och galgen står ännu kvar.

På de flesta andra platser är de synliga spåren efter avrättningsplatserna borta. Många låg, liksom den i Visby, i städernas utkanter, i om-

råden som i takt med expansionen blev industriområden, förorter och villakvarter. Landsbygdens avrättningsplatser låg längs med vägarna, inte sällan på förhistoriska gravfält, väl synliga på en höjd. Idag syns de ofta bara på kartor och genom platsnamn. Många gånger lever platserna även kvar i sägner och berättelser. De fysiska lämningarna finns dessutom där, även om de inte syns, i form av skeletten efter av de människor som slutade sina dagar på platsen.

I Visby finns alltså dessutom den gamla galgen bevarad. Den står på klintkanten norr om innerstaden, som en påminnelse om att allt inte var bättre förr.

Per Widerström är arkeolog, verksam vid Gotlands museum.
E-post: per.widerstrom@gotlandsmuseum.se

Referenser

- Altner, Anders 2014. Avrättningsplatsen i Regnsjö, Rapport Länsmuseet Gävleborg 2014:22, Arkeologisk förundersökning, Görtsberg 3:2, Regnsjö socken, Bollnäs kommun, Hälsingland.
- Arcini, Caroline 2009. Detta lämnar ingen oberörd. Döden som straff: glömda gravar på Galgbacken. Fendin, Titti (red.). Linköping: Östergötlands museum.
- Auler, Jost 2008. Richtstättenarchäologie. Dormagen: Archaeotopos-Buchverlag.
- Auler, Jost 2010. Richtstättenarchäologie 2. Dormagen: Archaeotopos-Buchverlag.
- Auler, Jost 2013. Richtstättenarchäologie 3. Dormagen: Archaeotopos-Buchverlag.
- Braun, Georg och Hogenberg, Franz 1588. Civitates orbis terrarum. Bd. 4. Coloniae Agrippinae: G. Kempen.
- Brott & Straff i Visby under 600 år. 30 kriminella platser att besöka i Visby 2014. Broschyr, text Föremålsantikvarisk Byrå HB. Gotlands Turistförening.
- Danske Magazin 1843:28 Danske Magazin række 3 bind 3. Udgivet af Det kongelige Danske Selskab for Faedrelandets historie og Sprog Köpenhavn, 1843. s. 124–131.
- Fendin, Titti red. 2009. Döden som straff: glömda gravar på Galgbacken. Linköping: Östergötlands museum.
- Hambreus, Johannes (Johan), 1859. Brev i Gotlands Museums arkiv.
- Hansson, Martin 2012. Fortgående straffdom. En medeltida avrättningsplats i Hamneda i Småland. Fornvännen (107), s. 189–202.
- Harrisson, Dick 2000. Stora Döden: den värsta katastrof som drabbat Europa. Stockholm: Ordfront.
- Hofer, Hanns von 2011. Brott och straff i Sverige: historisk kriminalstatistik 1750–2010: Diagram, tabeller och kommentarer. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Karlsson, Emma 2008. Arkeologisk undersökning, Gravarna på Galgebergsgärdet RAÄ 35–38 kv. Cisternen 6 Vadstena stad och kommun Östergötlands län. Rapport 2008:105
- Lager, Göran & Klingsell, Peter 2006. Döden i skogen: svenska avrättningar och avrättningsplatser. Stockholm: Ersatz.
- Lundgren Mickael, 2003. Den vedervärdige mannen från Hellvi. Och litet om mannen som fick honom att slutgiltigt avstå från visade våldstendenser. Haimdagar 1/03 (100), s. 20–23.
- Melefors, Evert & Odelman, Eva red. 2008. Visbyfranciskanernas bok: handskriften B 99 i Kungliga biblioteket. Visby: Landsarkivet.
- Münster, Sebastian 1550. Cosmographiae Universalis. Basileae: Apud Henrichum Petri.
- Nordlander, Johan 1926. Ett ångermanländskt kalvarieberg. Fornvännen 1926 (21), s. 163–170.

- Olivecrona, Knut 1866. Om dödsstraffet. Upsala: W. Schultz.
- RAÄ (Riksantikvarieämbetet) Fornsök. <https://app.raa.se/open/fornsok/>
- Rötter (Rötter – din källa för släktforskning driven av Sveriges Släktforskarförbund).
 1. <https://www.rotter.se/faktabanken/avrattade/499-2003-03-21-13-46>
 2. <https://www.rotter.se/faktabanken/avrattade/495-2003-03-21-13-46>
 3. <https://www.rotter.se/faktabanken/avrattade/494-2003-03-21-13-46>
 4. <https://www.rotter.se/faktabanken/avrattade/471-2003-03-21-13-46>
 5. <https://www.rotter.se/faktabanken/avrattade/464-2003-03-21-13-46>
 6. <https://www.rotter.se/faktabanken/avrattade/463-2003-03-21-13-46>
 7. <https://www.rotter.se/faktabanken/avrattade/460-2003-03-21-13-46>
- Sandén, Annika 2009. "Och den 3 mars avhöggs han vid galgen och där begrovs" Döden som straff: glömda gravar på Galgbacken. Fendin, Titti (red.). Linköping: Östergötlands museum.
- Snöbohm, Alfred Theodor 1871. Gotlands land och folk: hufvuddragen till en teckning af Gotland och dess öden från äldre till nuvarande tider. Örebro: Abr. Bohlin.
- Stenberger, Märten 1940. Brev till Riksantikvarien, Konc nr. 81/1940 daterat 24/5. Kopia i Gotlands Museums arkiv.
- Stenberger, Märten 1940. Brev till Riksantikvarien, Konc nr. 108/40 daterat 5/6. Kopia i Gotlands Museums arkiv.
- Tillaeus, Petrus 1733. General Charta öfwer Stockholm med Malmarne.
- Täng, Ellinor 2010. De dömdas öde – en rättsmedicinsk tolkning av skeletala skador från avrättningsplatsen Galgberget i Visby. Uppsats i osteologi, Högskolan på Gotland.
- Ugglas, Carl R. af 1938. En svensk korsväg med målade stationsbilder. Fornvännen (33), s. 230–251, 257–272.
- Yrwing, Hugo 1986. Visby – hansestad på Gotland. Stockholm: Gidlunds.
- Yrwing, Hugo 1991. Varför Mariakyrkans stora sydkapell i Visby inte kallades Swertingska kapellet under medeltiden. Fornvännen (86), s. 32–42.
- Ytterberg, Niklas 2014. Galgberget i Munkedal Tunge härads avrättningsplats: Arkeologisk forskningsundersökning 2011. Foss 492, 507, 508 & 520, Foss 12:8 Foss socken, Munkedals kommun. Bohusläns museum Rapport 2014:1.
- Ytterberg, Niklas 2015. Undersökning av en avrättningsplats i Munkedal: Arkeologisk forskningsundersökning 2013. Foss 492, 507 & 508, Foss 12:8 Foss socken, Munkedals kommun. Bohusläns museum Rapport 2015:10.
- Wehlin, Joakim, Teglin, Rebecka, Sten, Sabine, Thorell, Erik & Carlsson, Eva 2018. Avrättningar och centralmakt i Stora Tuna i Dalarna under den tidiga medeltiden. Nya analyser av benen från Kyrkskolan. Fornvännen (113), s. 196–209.
- Westholm, Gun 2007. Visby 1361: invasionen. Stockholm: Prisma.
- Widerström, Per 2008. Döden i Visby. Arkeologisk förundersökning av en gammal avrättningsplats i Visby stad, Förundersökningsrapport, Fornlämning RAÄ 72, Fastigheten Galgberget I:1 Visby stad Gotlands län och kommun, Länsstyrelsens dnr 431-3224-08.

META 2020

- Widerström, Per & Holm, Johan 2009. Döden i Visby. Fortsättningen på den särskilda arkeologiska undersökningen av en gammal avrättningsplats i Visby stad RAÄ 72 Galgberget I: I Visby stad Gotland Länsstyrelsen Gotlands län dnr. 431-2730-09.
- Widerström, Per 2011. En annan del av Visby: "-skall androm till skräck och warnagel, och sigh till ett wälförtient straff, uphängias.". Gotländskt arkiv (83), s. 87–100.